

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

ГНАТЮК МИРОСЛАВА ВАСИЛІВНА

УДК 81'282/'342(477)(043.5)

**ПІВНІЧНОЛЕМКІВСЬКІ ГОВІРКИ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ:
ФОНОЛОГО-ФОНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Львів – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української мови імені професора Івана Ковалика Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник:

кандидат філологічних наук, доцент
Асіїв Любослава Василівна,
Львівський національний
університет імені Івана Франка,
доцент кафедри української мови
імені професора Івана Ковалика

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
Гриценко Павло Юхимович,
Інститут української мови НАН України,
директор Інституту,
завідувач відділу діалектології

кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
Ястремська Тетяна Олександрівна,
Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України,
заступник директора з наукової роботи

Захист відбудеться 5 травня 2021 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.051.23 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, філологічний факультет, авд. 312.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано «3» квітня 2021 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філологічних наук, доцент

У. Б. Добосевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Ареал Північної Лемківщини, який до 1945 р. частково охоплював територію Польщі й України, зазнав у середині ХХ ст. незворотних територіальних змін. У повоєнні роки лемків свідомо позбавлено права цілісно проживати на рідній землі, зберігати та розвивати свої культурні традиції і мову. Носіїв говору некомпактно розселено по українських і польських теренах. В Україні ж на сьогодні найбільше лемків проживає у Львівській, Тернопільській та Івано-Франківській областях. Лемківський говір втратив свою цілісність, опинився в розпорошенні поміж інших діалектів. Адаптація лемків до нового мовного середовища (місцевих говірок і літературної норми), не могла не вплинути на різну міру засвоєння його рис. Відомо, що найбільш консервативною, стійкою до трансформацій є фонетична система, але в тих умовах, що склалися для переселенців, і вона зазнала відчутних перетворень.

Ґрунтовне вивчення звукового складу говорів української мови започатковано ще в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. і триває до сьогодні: “Замѣтки о малорусскомъ нарѣчїи” О. Потебні (1871), “Нарѣчїя, поднарѣчїя и говори Южной Росїи въ связи съ нарѣчїями Галичины” К. Михальчука (1877), “Очеркъ звуковой исторїи малорусскаго нарѣчїя” П. Житецького (1876), “Opus fonetyczny języka ukraińskiego” І. Зілінського (1932), “Конспект лекцій з курсу української діалектології. Фонетика” Й. Дзєнзелівського (1965), “Українська діалектологія” С. Бєвзенка (1980), “Українська мова і її говори” І. Матвіяса (1990) тощо дали поштовх до опрацювання фонетичних особливостей українського діалектного масиву, що зумовило появу низки вагомих праць із фонетики конкретних говорів. Зокрема, фонологічну та звукову системи середньонадніпрянських говірок опрацювала Г. Мартинова, східностепових – Л. Фроляк, східнословобжанських – К. Глуховцева, запорізького Надазов’я – В. Пачева, західнополіських – С. Чемеркін, говорів південно-західного наріччя – А. Залеський, Г. Шило, К. Дейна, подільських – П. Гриценко, бойківських – Я. Рудницький, С. Рабій-Карпинська, надсянських говірок – М. Пшеп’юрська-Овчаренко, гуцульсько-покутських – М. Лєсюк, північнобуковинських – К. Герман, Н. Руснак, закарпатських – І. Панькевич, П. Чучка, лемківських додепортаційного періоду – І. Зілінський, З. Штібер. У студіях цих дослідників визначено різні підходи до опрацювання звукового складу діалекту: від опису звуків в етимологічній площині (З. Штібер), фонетики і фонології в історичному та лінгвогеографічному аспектах (К. Герман), виявленні динаміки у фонології і фонетиці (К. Глуховцева) до аналізу структурної організації фонологічної і фонетичної систем говору (Г. Мартинова) чи говірки одного села (М. Лєсюк).

Вивчення північнолемківських говірок у різний період репрезентовано низкою фундаментальних праць українських та польських лінгвістів (І. Верхратський, І. Зілінський, Й. Шемлей, З. Штібер, М. Лєсів, Я. Рігер, С. Панцьо, Є. Турчин та ін.). Однак через історичні передумови на початку ХХІ ст. дослідники мають змогу аналізувати тільки ідіолектний зріз говірок, тобто сукупність діалектних особливостей, що характеризують мовлення окремих респондентів.

Обґрунтування вибору теми полягає у відсутності комплексної роботи, присвяченої описові фонологічно-фонетичного рівня північнолемківських говірок

переселенців на синхронному зрізі. Вплив сусідніх діалектних систем і літературної мови на респондентів різних вікових груп, відповідно інтенсифікація асимілятивних змін, а особливо щорічне зменшення кількості типових носіїв говірок підсилює нагальну потребу фахово аналізувати зафіксоване в сучасних умовах говіркове мовлення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі української мови імені професора Івана Ковалика Львівського національного університету імені Івана Франка в межах комплексної наукової теми “Структура української мови в синхронії та діахронії” (номер державної реєстрації ДР 0119U002398). Тему дисертації затверджено на засіданні Наукової ради з проблем “Закономірності розвитку мов і практика мовної діяльності” в Інституті мовознавства Національної академії наук України (витяг із протоколу № 4 від 16 грудня 2003 р.) та уточнено на засіданні Вченої ради Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 86/7 від 3 липня 2020 р.).

Мета дослідження – здійснити комплексний аналіз фонолого-фонетичних рис північнолемківських говірок переселенців та дослідити особливості їхнього функціонування в умовах некомпактного проживання наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. Визначена мета передбачає виконання таких **завдань**:

- описати етапи вивчення лемківського говору в лінгвістичних працях кінця ХІХ – початку ХХІ ст.;
- окреслити стан сучасного розселення лемків у західноукраїнському ареалі;
- виокремити діалектні риси говірок північнолемківського ареалу та характеризувати специфіку звукової системи досліджуваних говірок переселенців, ґрунтуючись на сучасних теоретичних підходах;
- простежити особливості вживання парокситонези в аналізованих говірках;
- схарактеризувати системи вокалізму та консонантизму, а також виявити позиційні та комбінаторні звукові зміни в північнолемківських говірках переселенців;
- з'ясувати ступінь збереження звукової системи північнолемківських говірок переселенців різних вікових груп в іншому мовному середовищі (передусім наддністрянському), а також зміни під впливом української літературної мови.

Об'єкт дослідження – сучасне мовлення лемків, переселених унаслідок підписаної “Угоди про взаємний обмін населенням у прикордонних районах” (1944 р.) з автохтонних земель (тепер Польща) в західноукраїнський регіон (Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська обл.), а також їхніх нащадків.

Предмет дослідження – звукові вияви голосних і приголосних фонем та акцентуаційні особливості північнолемківських говірок переселенців.

Джерельною базою дисертації слугували експедиційні записи автора – тексти і відповіді на запитання, зібрані впродовж 1998–2019 років. Мережу дослідження сформувавши населені пункти Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської обл. (38 н.п.) [Додаток Б, Рис. Б.2 (карта)], у яких вдалося відшукати носіїв північнолемківських говірок (59 інформаторів) [Додаток Г]. Респондентів умовно об'єднано в групи за віковим критерієм: найстаршого віку – особи, народжені в першій половині ХХ ст., середнього віку – народжені в 50–60-их рр., молодшого віку – народжені в 70–90-их рр., наймолодшого віку – народжені в ХХІ ст. Усі

матеріали записано на електронні носії та збережено в авторській фонотеці (понад 65 годин). Суттєво поповнила ілюстративну базу передана для наукового опрацювання приватна фонотека-колекція В. Максимовича (mp3-записи від понад 20 інформаторів, відеозаписи, які є у вільному доступі на YouTube¹). Добірку текстів говіркового мовлення лемків подано у фонетичній транскрипції в додатку [Додаток Д]. Залучено словники лемківських говірок П. Пиртея, Є. Турчин, С. Панцьо, Н. Лісняк, Г. Ступінської, О. Гойсака, І. Дуди, записи текстів за ред. Н. Глібчук. Для порівняння використано монографії та статті про додепортаційний період північнолемківських говірок І. Верхратського, І. Зілинського, З. Штібера. Для аналізу діалектних рис використано матеріали загальномовних та регіональних атласів, зокрема “Атласу української мови” (том 2), “Атласу українських говорів Східної Слобаччини” В. Латти, “Загальнослов’янського лінгвістичного атласу”, “Загальнокарпатського діалектологічного атласу”.

Методи дослідження. У роботі застосовано *описово-аналітичний* та *зіставний* методи, відповідно до яких узагальнено спостереження аналізованого діалектного матеріалу, зокрема описано інвентар фонем та їхні звукові поля в північнолемківських говірках переселенців. *Структурний* метод сприяв систематизації фонемного складу досліджуваних говірок. Для висвітлення історіографії питання використано прийом *аналітико-синтетичного опрацювання джерел*. Із метою порівняння діахронних і зафіксованих синхронних діалектних звуковиявів у північнолемківських переселенських говірках застосовано *порівняльно-історичний* метод, який дав підстави виявити збереження чи занепад диференційних говіркових особливостей.

Діалектний матеріал зібрано *експедиційно-польовим* методом, практиковано методику *безосереднього спостереження* (прослуховування й запис живого розмовного мовлення) із залученням прийому “*включеного спостереження*” (дослідника перетворено на учасника мовленнєвої ситуації, що зводить до мінімуму певні незручності, які відчуває мовець у присутності діалектолога). Застосовано *аналіз документальних джерел*: рукописних, друкованих, а також усних джерел – текстів, записаних на диктофон.

Наукова новизна отриманих результатів.

Уперше в українському мовознавстві:

- залучено до наукового обігу унікальні експедиційні записи зв’язного мовлення носіїв північнолемківських говірок, зроблені впродовж 1998–2019 рр.;
- здійснено опис звукової системи сучасних говірок в умовах некомпактного проживання в західноукраїнському регіоні;
- уніфіковано опис звукових полів фонем на діалектному матеріалі.

Удосконалено теоретичні та практичні засади дослідження фонолого-фонетичного рівня лемківського говору.

Набуло подальшого розвитку дослідження впливу нового мовного середовища на говіркове мовлення лемків різних вікових груп в умовах їхнього некомпактного проживання.

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=mp1Vyx2S-ug>; <https://www.youtube.com/watch?v=XqpKnKKAnII>

Наукову новизну отриманих результатів репрезентовано в **положеннях, які подаємо на захист**, а саме:

1. Системи вокалізму (7 фонем: /i/, /u/, /e/, /y/, /o/, /y/, /a/) і консонантизму (32 фонемі – 22 тверді: /b/, /n/, /v/, /m/, /f/, /d/, /m/, /z/, /c/, /ç/, /ʒ/, /l/, /n/, /p/, /x/, /ç/, /u/, /ʒ/, /t/, /k/, /x/, /z/ і 10 м'яких: /ð', /m', /z', /c', /ç', /ʒ', /l', /n', /p', /ü/) північнолемківських говірок переселенців та особливості звукових реалізацій фонем у сильній і слабкій позиціях, встановлені на основі цілісного фонологіо-фонетичного аналізу із залученням обширного говіркового матеріалу, згрупованого за частиномовною належністю, засвідчують, що фонологіо-фонетичний рівень, попри інтенсифікацію впливів мовного середовища на інформантів різних вікових груп, залишається найбільш стійким до змін. Збережені архаїчні форми в північнолемківських говірках переселенців репрезентують специфічні, властиві лише досліджуванім говіркам особливості, а також виявляють риси, притаманні карпатській групі говорів чи всьому південно-західному ареалові. Засвідчені фонетичні релікти також можуть слугувати підставою для пояснень походження мовних явищ на синхронному зрізі.

2. Унікальність авторської фонотеки й текстотеки зв'язного мовлення переселенців, матеріали якої відтворюють лемківську духовну та матеріальну культуру, зумовлена щорічним зменшенням кількості типових носіїв говірок в умовах іншодіалектного комунікування, а також інтенсивним впливом літературної мови, і є об'єктивним джерелом вивчення діалектних рис говору.

3. Ступінь збереження / занепаду диференційних звукових рис у межах різних вікових груп представників північнолемківських говірок, виявлена шляхом зіставлення праць додепортаційного періоду з авторською фонотекою, є тісно пов'язаною зі здатністю переселенців перемикати *код* (кваліфіковано як літературна мова) / *субкод* (територіальний діалект) у певних комунікативних ситуаціях.

4. Вплив екстра- та інтралінгвальних чинників на мовлення говірконосіїв дає підстави схарактеризувати поняття *престижу* говору. До чинників, які впливають на престиж говору, належать: 1) кількість осіб, які ним послуговуються; 2) багатоплановість та повнота інформації, яку говір фіксує і передає; 3) сфери суспільного життя, які він обслуговує. Престиж діалекту не є самозалежним, а безпосередньо впливає із самосвідомості його представників, їхнього патріотизму. Саме тому функціонування лемківського говору залежить від свідомого опанування діалектних рис, популяризації своїх говірок та ідентифікації себе як лемків – носіїв одного з архаїчних говорів української мови.

Теоретичне значення роботи. Отримані результати можна використати для комплексного вивчення діалектної фонетики і фонології південно-західного наріччя, для зіставлення звукових рис у загальноукраїнському контексті. Вони доповнять теоретичні відомості з діалектології та лінгвогеографії щодо сучасного функціонування говірок в умовах некомпактного розселення діалектоносіїв. Висновки й узагальнення можна застосувати в мовознавчих дослідженнях західно- та східнослов'янського ареалів у порівняльному аспекті.

Практичне значення роботи. Матеріали поповнять фонди записів діалектного мовлення, фоно- й текстотеку говорів південно-західного наріччя;

слугуватимуть ілюстративною базою для укладання “Ортоепічного словника північнолемківських говірок переселенців”; для написання відповідного розділу з фонетики та фонології в методичних посібниках з діалектології, а також для створення лекційних і практичних курсів, підготовки спецкурсу з лінгвогеографії.

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації наукові результати одержані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті ідеї та положення, які є результатом власних досліджень.

Апробація результатів дослідження. Положення й результати дисертації обговорено на наукових семінарах, засіданнях катедри української мови імені професора Івана Ковалика Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, 2002–2005 рр.), на семінарах Міжнародної школи гуманітарних наук Центральної та Східної Європи “Українсько-польські мовні контакти” (Варшава, Польща, 2004, 2006). Основні положення та результати роботи викладено в доповідях на Всеукраїнській науковій конференції “Л. Гумецька – незабутні імена української науки” (Львів, 8–9 лют. 2001); Діалектологічних семінарах “Актуальні проблеми сучасної діалектології” (Засідання 7: “З історії діалектології: школи, постаті, проблеми” (Львів, 1–2 трав. 2003); Засідання 8: “Фонетика, морфологія, словотвір” (Львів, 14–15 трав. 2004); Засідання 10: “Мовне й культурне явище в діалектному просторі” (Львів, 26–27 квіт. 2007); Засідання 11: “Говори південно-західного наріччя у слов’янському контексті” (Львів, 15–16 трав. 2008); Засідання 14: “Традиції та новаторство в сучасних діалектологічних студіях” (Львів, 4–5 жовт. 2012); Засідання 16: “Книжки про слова. Історична та діалектна лексикографія” (Львів, 14–15 верес. 2017); Засідання 17: “Актуальні проблеми діалектології” (Львів, 10–11 жовт. 2019)); Читаннях, присвячених 80-річчю з дня народження професора В. І. Добоша (Ужгород, 28–29 жовт. 2004); Міжнародній науковій конференції “Українська мова в часі і просторі” (Львів, 11–12 листоп. 2004); Всеукраїнській науковій конференції “Діалектне суміжжя як об’єкт мовознавчих досліджень” (Умань, 24–25 жовт. 2007); IV Міжнародній науковій конференції “Актуальні напрями дослідження Лемківщини: історія, постаті, говір” (Ужгород, 3–5 трав. 2008); Міжнародній науковій конференції “Постать С. Смаль-Стоцького в національно-культурному житті Буковини кінця XIX – початку XX ст. і сучасна рецепція його доби” (Чернівці, 19–21 лют. 2009); Міжнародній діалектологічній конференції “Лемківський діалект у загальноукраїнському контексті” (Тернопіль, 2–3 квіт. 2009); Наукових читаннях, присвячених пам’яті І. П. Чепіги (Київ, 26 трав. 2009); Міжнародній науковій конференції “Українська мова поза межами України” (Люблін, Польща, 8–9 груд. 2011; 24–25 жовт. 2013; 22–23 жовт. 2015); VII Міжнародній конференції для студентів, аспірантів та кандидатів наук “Україна протягом століть. Карпатський регіон: історія, мова, культура” (Горлице, Польща, 10–11 трав. 2012); XII Міжнародній науковій конференції “Проблеми української термінології СловоСвіт 2012” (Львів, 27–29 верес. 2012); Міжнародній науково-практичній конференції “Тенденції сучасної науки” (Гданськ, Польща, 29–31 серп. 2013); IV Міжнародній конференції молодих вчених HSS-2013: Гуманітарні та соціальні науки (Львів, 21–23 листоп. 2013); Міжнародній науковій конференції “Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов’янський контекст” (Київ, 31 берез. – 1 квіт. 2014); Міжнародній

науковій конференції “Україністика – минуле, сучасне, майбутнє” (Брно, Чехія, 26–27 трав. 2015); Міжнародній науковій конференції “Походження й розвиток української мови та її говорів” (Житомир, 12–14 листоп. 2015); Міжнародній науковій конференції “Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоєкології. До 30-річчя Чорнобильської трагедії” (Київ, 10–13 квіт. 2016); Всеукраїнській науковій конференції “І. Ковалик та українське мовознавство: історія, школи, проблеми (присвячена 110-ій річниці від дня народження проф. І. Ковалика)” (Львів, 26–27 жовт. 2017); IX Міжнародному конгресі українців “Національна академія наук України за 100 років: здобутки, втрати, перспективи розвитку” (Київ, 25–27 черв. 2018); на засіданні Мовознавчої комісії НТШ (Львів, 28 берез. 2019).

Публікації. Основні теоретичні положення, проблематику, практичні результати й висновки дисертації висвітлено в 20 публікаціях, 8 з яких опубліковано у фахових виданнях України, 1 – розділ в іноземній колективній монографії.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (270 позицій) та 5 додатків, що містять рисунки, карти, індекс аналізованих слів та вибірку текстів зв’язного мовлення лемків-переселенців. Загальний обсяг дисертації становить 286 с., основний текст викладено на 162 с., додатки – на 80 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір дослідження, з’ясовано його об’єкт і предмет, сформульовано мету й основні завдання роботи, окреслено методи дослідження і джерельну базу, розкрито наукову новизну, визначено практичне й теоретичне значення отриманих результатів, подано відомості про апробацію і публікації основних положень дисертації, схарактеризовано структуру та обсяг роботи.

Перший розділ **“Стан та принципи дослідження північолемківських говірок”** містить чотири підрозділи.

Підрозділ 1.1. *“Український діалектний простір: визначення ареалу північолемківських говірок у до- та післядепортаційний періоди”* присвячено окресленню діалектних меж Північної Лемківщини. Уперше на визначення території розселення лемків звернув увагу Й. Лозинський (1831). Згодом над цією проблематикою працювали Б. Струмінський, Д. Зубрицький, Я. Головацький, О. Торонський, І. Верхратський, В. Кубійович. Спроба розмежувати лемківські та бойківські говірки сприяла точнішому визначенню лемківського ареалу (С. Рабійвна, З. Штібер, І. Зілінський). Унаслідок історичних і політичних подій 1944–1947 рр. суцільний мовний обшар північолемківських говірок суттєво змінився, оскільки українців із Польщі депортували до Львівської, Тернопільської, Станіславської (тепер Івано-Франківської), Дніпропетровської, Сталінської (тепер Донецької), Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької, Рівненської, Волинської областей України. Тому сьогодні через некомпактність розселення лемків (часто окремими родинами) достатньо складно чітко окреслити ареал їхнього проживання.

У підрозділі 1.2. *“Північолемківські говірки як об’єкт лінгвістичних досліджень”* розглянуто стан дослідження північолемківських говірок, які

привертати увагу вчених ще з другої третини ХІХ ст. У часи компактного проживання лемків мовознавцям й етнографам вдалося зібрати значний фольклорний матеріал, виявити властиві цим говіркам діалектні риси й записати вживані в мовленні лексеми. Структурні рівні лемківського говору відображено в описових працях мовознавців ХХ ст. (І. Верхратський, І. Зілинський, З. Штібер, Я. Рігер, М. Лесів). Особливості досліджуваних говірок репрезентовано в лінгвістичних атласах, різних за обсягом та типом діалектних словників.

Подано загальну характеристику лемківського говору, одного з найбільш архаїчних серед інших говорів української мови. Виокремлено акцентуаційні, фонетичні, морфологічні, синтаксичні особливості північнолемківських говірок та об'єднано їх у три групи: а) характерні лише для аналізованих говірок; б) властиві також іншим карпатським говорам; в) наявні в багатьох південно-західних говорах української мови.

У підрозділі 1.3. *“Фонетика та фонологія північнолемківських говірок у діалектологічних студіях”* репрезентовано базові теоретичні засади щодо фонемного складу, дистрибуції фонем, взаємозв'язку й опозиції в українських діалектах. У дослідженні фонему кваліфіковано традиційно як найменшу звукову мовну одиницю, що реалізується в певних звуках, її конкретних варіантах (*аллофонах*), які, не маючи самостійного значення, є засобом розрізнення морфем і слів. Усі можливі звуки, що репрезентують окрему фонему, становлять *звукове поле*, або звуковий ряд фонем. Наявність *фонологічної опозиції* (одиниця структурної організації системи фонем) визначається за *диференційними ознаками (ДО)* фонем, за якими вони протиставлені одна одній у парах (або й рядах) слів. Два слова, які розрізняються лише однією фонемою за тотожності всіх інших, визначено як *мінімальну пару*. *Головний* вияв фонем (всі ДО фонем зберігаються, виявляються звичайно в сильній позиції) протиставлено *додатковим*, які можуть бути *позиційними* (залежать від позиції фонем в слові), *комбінаторними* (залежать від звукового оточення фонем) та *факультативними* (взаємозамінники головного варіанта фонем в незалежній позиції; не є обов'язковими, а можливими).

До найвагоміших джерел для вивчення фонологічно-фонетичних динамічних процесів у північнолемківських переселенських говірках належать дослідження додепортаційного періоду (І. Верхратський, І. Зілинський, Й. Шемлей, З. Штібер) та післядепортаційного, які об'єднано у дві групи: українські (фіксують мовлення лемків, переселених на західноукраїнські (Д. Бандрівський, С. Панцьо, Г. Ступінська, Н. Лісняк, А. Хуснутдінов) й східноукраїнські терени (К. Глуховцева), та польські (обстежують населені пункти Лемківщини з польського боку (Я. Рігер, М. Лесів)).

У підрозділі 1.4. *“Основні методи дослідження фонетики та фонології північнолемківських говірок”* окреслено основні загальнонаукові та спеціальні методи дослідження фонологічно-фонетичних особливостей північнолемківських говірок переселенців.

Другий розділ **“Вокалізм північнолемківських переселенських говірок”** містить три підрозділи.

У підрозділі 2.1. *“Акцентуаційні особливості”* репрезентовано опис парокситонічного наголосу в післядепортаційний період лише з тих населених

пунктів, які до переселення належали до західного типу наголошування (за З. Штібером). Встановлено, що однією з найважливіших і найстійкіших збережених особливостей лемківського говору є розміщення фіксованого наголосу на другому від кінця слова складі в таких випадках: 1) у дво-, три- та більшескладових словах (*атак*², *бедро*, *вода*, *грызота*, *де́рево*, *запал'ін'а* *гарла*, *ка́мера*, *ко́баса*, *по́лотно*, *ро́диче*; *выко́шений*, *к'васний*, *выштур'кати*, *меш'кати*; *двадц'атеро*, *дев'ат'дес'ат*; *напо́тмкы*); 2) у граматичних формах (*й'ав'ір* – *й'ав'ору*, *л'ижв'ар* – *л'иж'вар'а*, *мат'ір* – *ма'тери*, *чело* – *на ч'ел'і*; *лысий* – *лы'сого*; *зо* *собом*, *сво'іма*, *каждий*, *кажд'ого*; *й'едных*; *дока'зуйу*, *лечу*, *по'чекай*); 3) у складі фонетичного слова, що поєднує повнозначне слово і т. зв. проклітики та енклітики (прийменники, сполучники, частки, допоміжні дієслова, займенники тощо), які утворюють із наголошеним словом акцентну єдність: *йуж'м* *ўтра'тила* *м* *памн'ат*; *тото* *м'і* *с'ідит* *барз* *глу'боко* *од* *часу* *д'ітин'ства*; *втоўды* *лем* *будеш* *собом* *і шану'вати* *т'а* *будут* *л'уде*.

Наукове трактування польського походження лемківської парокситонези вважаємо суперечливим, тому в дослідженні дотримуємося концепції Л. Коць-Григорчук, за якою це явище кваліфіковано як рівноцінну українсько-польську співдію у формуванні парокситонного наголосу в північнолемківських говірках.

Проаналізовані аудіотексти дали підстави виокремити такі групи діалектоносіїв щодо вживання наголосу, у яких: 1) досі послідовно збережено наголошування слів на передостанньому складі; 2) розхитано систему наголошування слів на передостанньому складі; 3) втрачено здатність наголошувати слова на передостанньому складі.

Представники першої групи – особи найстаршого віку, які послідовно зберігають парокситонічне наголошування: *там* *на* *С'тал'інску* *ка'зали* / *же при*^(а) *і'хали* *ди'кы* *л'уде* *з* *л'іс'іў* / *а* *й'ат* *ми* *с'а* *поўби'рал'і* *до* *с'воіх* *ўбран'іў* / *та аж* *ходилис'а* *ди'вити* *і* *ка'зали* / *на* *мене* *ца'р'іўна*; *лемкы* *на* *за'р'іб'кы* *і'хали* *до* *Гаме'рыкы*. До цієї групи зараховано й окремих представників середнього та наймолодшого покоління, які свідомо опанували говірку своїх батьків, тому легко наголошують на передостанньому складі: *й'едно* *б'іда* / *же* *не*^м *чуйе* *б'ідна* / *а* *так* *шы'тко* *хоче* *з'нати* / *шы'тко* *пам'й'атат* / *што* *было* *з* *моло'досты* // *й'ак* *п'риїдеи* / *то* *буде* *пов'ідала* *годи'нами* // *деў'й'адес'ат* *семи* *р'ік*; *а'парат* *быў* *фай'ній* / *наро'били* *з* *мо* *з'нимок*.

До другої групи належать особи середнього, молодшого і наймолодшого покоління, які можуть перемикати код (українська літературна мова) / субкод (лемківська говірка) в умовах монолінгвізму, внаслідок чого відбувається процес сплутування наголосу: *голо'ва* і *го'лова*, *горн'а* і *го'рн'а*, *моло'ко* і *мо'локо*, *озе'ро* і *о'зеро*, *сиро'та* і *си'рота*, *се'ло* і *се'ло*; *доро'гий* і *до'рогий*, *поче'кай* і *по'чекай*. До третьої групи – особи різного віку, які називають себе носіями північнолемківських

² Тут і далі: якщо форма слова трапляється в більшості носіїв говірок, то назви нп. не зазначено; якщо спорадично, або в окремих діалектоносіїв, тоді вказуємо нп., у якому здійснено запис.

говірок, але цілковито втратили здатність наголошувати на другому від кінця слова складі внаслідок різних лінгвальних і позалінгвальних чинників.

На сьогодні в досліджуваних говірках виявлено розхитування нормативного діалектного наголошування: представники старшого і середнього поколінь послідовно зберігають ініціальний наголос, а молодшого – цю специфічну говіркову рису втрачають.

У підрозділі 2.2. “*Інвентар голосних фонем і виявлення фонемних опозицій*” розглянуто системи вокалізму північнолемківських переселенських говірок. З’ясовано, що для респондентів досліджуваного західноукраїнського ареалу властиві семифонемна (/i/ – /u/ – /e/ – /a/ – /o/ – /ы/ – /y/) або шестифонемна (/i/ – /u/ – /e/ – /a/ – /o/ – /y/) системи вокалізму.

Найпоширенішим способом, який дає змогу встановити фонемні протиставлення, є добір мінімальних пар – слів із різним значенням, що відрізняються за своїм звуковим складом тільки одним звуком. Найвизраźніше протиставлення голосних фонем виступає в позиції між приголосними: *кым – кім – кум – ком, лед ‘лід’ – лад – люд, ліс – лис – льос ‘талант’, лен ‘льон’ – лін ‘лінь’ – лин – лан, нич ‘нічого’ – ніч, пас ‘ремінь’ – пес, пех ‘невдача’ – пух – пах ‘запах’, пестка ‘кісточка’ – пуста, пуст ‘пусти’ – піст, рик ‘рік’ – рык ‘рев’ – рак – рок – рук – рюк ‘говорив’, рыж ‘рис’ – ріж – руж, тыж ‘теж’ – тож ‘також’, фосы ‘мн. рів’ – фусы ‘осад; кавава гуща’, цюк ‘недопалок’ – цок – цук, чын – чан.*

У доборі мінімальних пар у північнолемківських переселенських говірках важлива фіксація фонемного розрізнення /ы/ та /u/, яка засвідчила збереження семифонемної системи вокалізму: *‘быти ‘бути’ – ‘бити ‘бити’; ‘вити (гніздо) – ‘выти (вовком); ‘лыжка ‘ложка’ – ‘лышка ‘лисиця’.*

У підрозділі 2.3. “*Дистрибуція голосних фонем*” описано головний вияв голосних фонем /i/, /u/, /e/, /ы/, /y/, /o/, /a/, а також їхні позиційні та комбінаторні варіанти.

Фонема /i/ (пункт 2.3.1.) належить до часто вживаних. Її головний вияв – звук переднього ряду високого підняття, нелабіалізований [i], який реалізується: 1) на початку слова (*‘ігла, іди‘йота, імено, іней, іст‘ні‘на, іти, іст‘ніти, із‘поранку, із‘вечера, ін‘чыраз, ішчы*); 2) у середині слова (*бе‘с‘іда, д‘ітин‘ство, л‘его‘м‘іны(а), м‘іхыр, ц‘е‘кав‘іст, че‘рев‘ік; д‘іточі, л‘ел‘і‘юви, шал‘і‘нови; с‘ім‘дес‘ат; з‘в‘ідатис‘а, ц‘в‘і‘чыти, (по)ц‘іл‘у‘вати*); 3) у кінці слова (*чер‘ниці, д‘івоц‘кі, лем‘к‘і‘с‘к‘і; без‘карні, лез‘ко‘мыс‘ні, лед‘в‘і‘цо, чуд‘ерні, шу(‘)ні*); 4) після голосного внаслідок відсутності [й] (*бо‘іско, вака‘ці, гіс‘торії, гно‘ї‘ка, до‘ін‘а, за‘іды, зви‘чай, інтел‘і‘г‘енції, кри‘ї‘ка, на‘бої, по‘мы, призв‘ыч‘ін‘а, фра‘ірка; розма‘ітій; мо‘іма, ни‘чы, с‘воіх, ч‘ы; зама‘іти, пора‘іти ‘порадити’, уїд‘ливо*); 5) у функції сполучника (*она пи‘санкы ‘такы ‘шиткы і ‘фаїны ро‘біла*).

Репрезентантами фонемі /i/ в досліджуваних говірках також є позиційні звуки [и^і], [и^н], [и], [и^о] – обнижені і менш передні голосні, наближені до [и]: *гри‘шыти, пе‘чи‘нка, поти‘м, ри‘зати, с‘тари‘ст, ші‘з‘дес‘ат, шист‘надцет, ші‘читка, не‘давній, старо‘жытній, сир‘ничка*. Послідовно фіксуємо реалізацію фонемі /i/ як [и] в суфіксі -ий-: *ав‘і‘яційа, Аўст‘рійа, апл‘і‘каційа, інтел‘і‘г‘енційа, інфор‘маційа, ем‘і‘траційа, кат‘е‘горійа, ме‘л‘одійа, ре‘в‘і‘зійа, фа‘ме(і)лійа* тощо.

Головний вияв фонему /и/ (пункт 2.3.2.) в наголошеній і ненаголошеній позиціях – [и] – звук переднього ряду високо-середнього (за Н. Тоцькою) чи високого підняття, але дещо обнижений (за М. Жовтобрюхом), нелабіалізований: 1) у середині слова (*ви^нта^на*, *ли^пець*, *пи^лник*, *пи^сатис^на*, *пи^шча^у(л)ка*; *козу^тачий*; *го^ризнач* ‘горілиць’); 2) у кінці слова (*ка^вови*, *ка^м’ин:и*, *качу^рйави*, *ори^хови*; *ка(о)жди*; *квит^нути*; *го^сени*, *ка^ди*, *ка^диси*).

Фонема /и/ в ненаголошеній позиції непослідовно реалізується в таких звуках [e^н] (перед наступним складом з [е], [а]), [и^є] (перед наступним складом з [о], [і], [у], [и]) і як [е] в сильній позиції: *пе^н’санкы*, *пи^єрогы*, *пи^є’ниці^а*, *пе^р’іг’*.

У респондентів, переселених із сіл Тилява і Дальова Кроснянського повіту Підкарпатського воєводства, фонему /и/ репрезентовано звуком [і] у формах множини дієслів минулого часу: *ро^б’ілі*, *бу^лі*, *ка^залі*, *хо^д’ілі*.

Замість літературного [и] в досліджуваних говірках фіксуємо /и/ як [і]: *в’іс’н’а* ‘вишня’, *гр’і’ібы* ‘мн. від гриб’, *т’іс’ача* ‘тисяча’.

Головним виявом фонему /е/ (пункт 2.3.3.) є звук переднього ряду середнього підняття, нелабіалізований [е]: 1) на початку слова (*еваку^аційа*, *евангеліста*, *его^іїста*, *е^тзам’ин*, *ети^к’ета*; *еваку^аційни*, *европейск’їі*, *енерг’ічний*, *естра^довий*; *ейже*); 2) у середині слова (*блеск*, *вечер*, *же(о)лудок*, *йелен*, *кресло*, *ле^ди^ука*, *перс’цін*, *пец*, *угел’*, *це^бул’а*, *червец*; *кре^шчений*, *петл’увани*, *чер^веній*; *в’ісем*, *шестий*; *по^уме^рали*, *чере^витис’н’а*; *днес*); 3) у кінці слова (*запо^р’ізка*, *ту^рецке*, *чер^вене*; *н’а^н’ове*, *учите^л’ове*; *доста^виме*, *кул’аме*, *с’н’і^ваме*, *бри^дише*, *голос^н’їше*, *за^дуже*, *за^усе*, *онде*, *од:е*; *не*, *чейже*).

Фонема /е/ в аналізованих говірках у ненаголошеній позиції реалізується звуками [e^н] (перед наступним складом із [а], [о], [е]); [и^є] (перед наступним наголошеним складом, у якому вимовляють [у], [и], [і], або після [е] перед пом’якшеним приголосним); [e^і] або [и^і] між м’якими приголосними: *зай^єці*, *кли^єін’а* ‘поклеяка’, *кли^єіти* ‘клеїти’, *л’уде^ті* ‘Р. в. від люди’, *зме^тана* ‘сметана’, *не^лехко*, *ожи^єнитис’н’а*, *пи^єрина*, *пле^чатий* ‘плечистий (про людину)’.

У північнолемківських переселенських говірках реалізацію фонем /е/, /о/, /а/ у звуках [е], [о], [а] виявлено і в рефlekсах давніх сполук *tort*, *tolt*, *tert*, *telt*: 1) повноголосні форми (*бо^родач*, *босор’кан’а*, *во^робел’*, *поро^шыско*, *соро^катий*, *охоро^нити*; *го^лосник*, *оболо^чина*, *по^лом’ин*; *оже^ледина*, *пеле^хатий*, *пеле^нати*; *вер^єтено*, *дере^в’ан’ці*, *обе^речы*); 2) неповноголосні форми (*п’ишло* *п’рахом*, *поздра^лін’а*, *до* *плену*, *млака*, *облачко*, *гелма*, *влечис’н’а*; *дро^уно*, *дре^вутн’а*, *поп^ревертати*); 3) паралельне вживання повно- і неповноголосних форм (*во^рота* // *врата*, *до^рога* // *дражка*, *здо^ровий* // *здравый*; *голо^виско* // *гловиско*, *зо^лото* // *злото* і *злато*, *со^лов’ї* // *слов’їк*, *чоло^в’їк* // *чловеке*; *дре^уїаній* // *дере^уїаній* // *дере^ул’аній*). Вияв фонему /ы/ як [ы] наявний у рефlekсах давніх звукосполук *тыт*, *тырт*, *тырт*, *тылт*: *бы^рва*, *блы^ха*, *гы^рмит*, *гы^ртан’*, *ды^рва*, *ды^ргнути*, *кыр^вавый*, *сы^уза*.

Зафіксовані паралельні форми *врата* ‘царські ворота (в церкві)’ і *во^рота* (будь-які), *го^лова* і *гла^ва* ‘очільник (церкви)’, безумовно, і досі зберігають різне стилістичне навантаження. Проаналізований матеріал засвідчує, що в північнолемківських переселенських говірках переважають повноголосні форми.

Фонема /ы/ (пункт 2.3.4.) реалізується у своєму головному вияві як нелабіалізований звук середнього чи заднього ряду високого підняття [ы]: 1) після

губних [б], [п], [в], [м], [ф] (*бук, о'бырвы, выдра, вылогы, дубы, йа'фыри, ко'пыл'ак, лупы, по'мыток; вышн'її, легко'мыснїї, пыс'катиї, побы'товїї; а'бышто, вы, мы, ты; осмы; вызе'рати, выжмы'кати, за'быти, мыр'чати, пыску'вати; в'зиты; же'бы*); 2) після передньоязикових [д], [т], [з], [с], [з̣], [ц], [л], [н], [р] (*андруты, ба'йусы, бон'боньы, брын'за, волосьы, выдых, г'їга'зы, штах'еты, дыкта, лыжка, патык, п'лывак, рыж, сыр, стыд, стрык, сушены с'ліўкы, ш'пары; жадны, кажды, тоты; дыр'чати, лы'кати, обзы'р'ати, о'ды'ти, рыхту'вати, тырмо'сити; до'горы, кады, по'малы*); 3) після шиплючих [ж], [ш], [ч], [ж̣] (*жыла, запрова'зын'а, зо'шыти, зна'чын'а, і'зын'а, кыр'шына; по'жыточнїї, першы; і'накшы, нашым; вир'а'чыти, жы'чыти, п'їшы; предо'выткым*); 4) після задньоязикових [г], [к], [х] (*б'лыхы, бу'ракы, гыргы, д'їркы, кыр'д'їл', кыр'тиц'а, кышкы, лахы, об'цен'гы, хыр'бет, ц'коркы; кыр'ваві; йа'кыса; гы'тати, кыр'шыти; по'тихы; хыбал'*); 5) після фарингального [г] (*гыка, гыртан, гыцел, ногы, рогы, с'агы; до'рогы; гыр'м'їти*).

Фонема /у/ (пункт 2.3.5.), не зазнаючи модифікацій, реалізується як лабіалізований звук заднього ряду високого підняття [у] в таких позиціях: 1) на початку слова (*уу'ца і у'ца, у'гел', улії, у'ро'жай, у'ферма, уш; у'хати, уц'тиви; угы'натис'а, углуб'їатис'а, усун'утис'а; у'важн'ї, узко, у'мыс'н'ї*); 2) у середині слів: а) після губних [б], [п], [в], [м], [ф] (*бу'рачок, дре'ву(ї)тн'а, га'мулец, нервус, ту'л'арес, фу'зійа, фусы, фут'рина, ха'буза, це'бул'а, ш'пул'ка; капус'ц'ани, фарбу'вани; вых'лану'вати, справу'ватис'а, фу'кати, фурде'лїти; фурт*); б) після передньоязикових [д], [т], [з], [с], [ц], [л], [н], [р], [ж], [ч], [ш] (*зуб, лан'цуюшк, клуб, фри'зура, чубец, цуг, цук'ерничка, чуб'рина, шл'уфка, ш'турпак, ш'руб'ка; крухы, францу'вати, чудерни, шу'їни; нарису'ванїї, фол'у'вати, х'їсну'вати, цїфру'ватис'а, ц'нутис'а, шму'гу'вати, шудратис'а; шл'ус*); в) після середньоязикового [й] (*т'воїу; пра'ц'уїут, набрызгаїут*); г) після задньоязикових [г], [к], [х] і фарингального [г] (*гу'з'їкы, гурма, ку'к'елка, куфа, чеку'л'ада; фастригу'вани, штуку'вани; хаху'л'ати, шпїегу'вати*); 3) у кінці слова (*да'кому, да'чому; одс'поду*).

Основним виявом фонемі /о/ (пункт 2.3.6.) є звук [о] – лабіалізований звук заднього ряду середнього підняття, який виступає в таких ненаголошених та наголошених позиціях: 1) на початку слова (*обле'чын'а, об'час, од'берач лис'ма, огрї'ван'а і опал'їн'а 'опалення', ол'її і олива, олувко, опалачка, онучы, ос'їн'; ол'ї'їарск'її; ос'мі'ї; опалати; оп'її'ночы*); 2) у середині слів: а) після губних [б], [п], [в], [м], [ф] (*амон'ачкы, богач, бо'дача, з'вонар, ф'орн'їр; поз'в'їрскы*); б) після твердих передньоязикових [д], [т], [з], [с], [ц], [л], [м], [н], [р], [ж], [ч], [ш] (*воро'жыл'а, дашок, до'ї'ж'їўка, грызота, ск'веричок, ф'їзол'а, цомпел', шкло; ру'жовї; скоштов'вати; штораз*); в) після м'яких передньоязикових [д'], [т'], [з'], [с'], [ц'], [л'], [н'] (*н'ан'о, трет'ому, зас'ор'бати, з'опка, кал'ошы*); г) після середньоязикового [й] (*їодо'ванїї, йой'чати*); г) після задньоязикових [г], [к], [х] і фарингального [з] (*до'р'ачка, горстка, гонтар, горсет, кос'турка, скоро, хороба; до'р'ачыї, ско'рїани; загуз'ратис'а*); д) після голосного [а] (*наострени; наобл'їкати, наострїти; наодмаш, наост'атку*); 3) у кінці слова (*аб'е'цадл'о, ру'д'еро, ситко; напи'сано; дужо, пошто, ру'жово, своб'їдно 'вільно*).

Дистрибуція фонем /o/ послідовно збережена в приєднаннях *од (от)*, *зо (од)* (*од* *пол'а*, *од* *хоробы*, *зо* *землі*, *зо* *три* *льшкы*) та префіксах *до-*, *од-* (*от-*), *по-* (*одбытис'а*, *одводити*, *от:ал'*, *отпов'ідати*, *познати*).

Фонема /a/ (пункт 2.3.6.) реалізується як голосний заднього ряду низького підняття, неогублений [a]: 1) на початку слова (*агри'с*, *астрійаб*, *афини'е*; *ан'гел'ск'і*, *апты|карск'і*; *арешту|вани*; *а|курат*, *ал'е|тан'ско*, *ани|зашто*, *ани|одкал'*; *ачеї*, *айагже*; *агу*); 2) у середині слова після губних, передньо- і задньоязикових, фарингального [ɣ] (*баїзел'*, *кабат*, *кал'ендар*, *кам'ізел'ка*, *ма'їеток*, *пал'ін'а*; *р'абый*, *тамтот*; *загуздратис"а*, *опере|зати*; *гор'ачо*); 3) у кінці слова (*далека* *дороза*, *мо|лода* *д'і|чина*, *дере"у|л'ана* *хата*).

У різних вікових групах послідовно зберігається звуковий вияв фонем /a/ як [a] в префіксі *да-* замість нормативного *де-*: *бодай-дагде*, *да'ден* ‘деякий, садинокий’, *да'йак'і*, *да'котри*, *да'хто*, *да'што*.

Звукова реалізація фонем /a/ в позиції після м'яких та шиплячих приголосних із відсутністю наддністрянського переголосу послідовно зберігається в мовленні всіх трьох поколінь переселених лемків: 1) після м'яких передньоязикових та середньоязикового [j] в **іменниках**: *ве'с"іл'а*, *д'ак*, *з"ат'*, *йаб"ко*, *йагн'а*, *йа|года*, *йайце*, *йама*, *йаш|ниць'а*, *м'іс"ац*, *м'насо* і *м'асо*, *н'ан'о*, *на'с"ін'а*, *памйат* і *памн'ат*, *пац'а*, *пйатка*, *пор'адок*, *тел'а* і *быдл'атко*; **прикметниках**: *запр'ажениї*, *йали|ц'ови*, *йаловий*, *пйаниї'*; **займенниках**: *дака* і *да'йака*, *йа'кыси*; **числівниках**: *де'уїат*, *дес'ат*, *два:ет*, *осем|дес'ат*, *пйат*; **дієсловах**: *дакувати*, *роз"з"а|мати*, *нос"ат*, *п'рос"ат*, *с"аду*, *їз"аї*; **прислівниках**: *йаг-буд*, *йа|коси*, *таш|жо*; 2) після шиплячих в **іменниках**: *гача* і *лоша*, *д'і|ча*, *душа*, *жаба*, *жал'*, *звичай*, *йаб|чанка*, *кол'ежанка*, *коп'ыл'ча*, *кочан*, *кра|шанка*, *ма|чанка*, *поруча*, *час*, *шапка*; **прикметниках**: *гра|частий*, *шп'і|частий*; **дієсловах**: *б'ін|чати*, *дыр|чати*, *кри|чати*, *ма|чати*, *чебер|чати*; **прислівниках**: *начас*. Лише лексема *ш'ч'ес"т'а* (рефлекс наголошеного ɛ) репрезентує реалізацію фонем /a/ звуком [e] в позиції після шиплячого [ç] і [a] після м'якого передньоязикового [mʰ].

Третій розділ “**Консонантизм північнолемківських переселенських говірок**” містить два підрозділи.

У підрозділі 3.1. “*Загальна характеристика консонантних фонем*” розглянуто систему приголосних досліджуваних говірок лемків-переселенців, яка складається із 32 фонем, із яких 22 твердих: /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/, /д/, /т/, /з/, /с/, /ц/, /з', /л/, /н/, /р/, /ж/, /ч/, /ш/, /ж', /г/, /к/, /х/, /г/ і 10 м'яких: /д', /т', /з', /с', /ц', /з', /л', /н', /р', /й/.

У підрозділі 3.2. “*Дистрибуція приголосних фонем*” встановлено фонематичність приголосних губних /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/, передньоязикових твердих /д/, /т/, /н/, /л/, /з/, /с/, /ц/, /ж/, /ч/, /ш/, /р/, а також задньоязикових /г/, /к/, /х/ та гортанної /г/ такими рядами слів: *быти* – *выти* – *мыти* – *жыти* – *шыти*, *пити* – *лити* – *рити*, *село* – *зело* – *чело*, *бодак* ‘чоргополох’ – *родак* ‘родич’, *фоса* ‘рів’ – *коса* – *роса*, *гача* ‘лоша’ – *кача* ‘качєня’ – *дача* – *гачі* ‘підштанники’, *гора* – *лєн* ‘льон’ – *лєм* ‘лише’ – *лєд* ‘лід’ – *лєв* – *лєс* ‘ліс’, *мухы* – *духы* – *рухы*, *місто* – *кісто* ‘тісто’ – *чісто* ‘чисто’, *шопа* – *ропа* ‘нафта-сирець’, *пайка* ‘частка’ – *файка*

‘люлька’ – *майка* – *шайка* ‘емність на воду’ – *чайка*, *шыба* – *хыбаль* ‘хіба що’, *вата* – *хата* – *рата* ‘оплата частинами’, *куля* – *гуля* ‘чисто’ тощо.

М’які приголосні /д'/, /т'/, /н'/, /з'/, /с'/, /ц'/, /з'/, /л'/, /н'/, /р'/ протиставлені відповідним твердим, напр.: *та* ‘ж. р. до той’ – *тя* ‘тебе’, *лапа* – *ляпа* ‘базика’, *зарадити* ‘порадити’ – *зарядити* ‘організувати (про захід)’, *раса* – *ряса*, *цукати* ‘докоряти’ – *цукати*, *лахы* ‘одяг’ – *ляхы* ‘поляки’ тощо. Небагато протиставлень мають фонемами /ж'/, /з'/, /з'/, /й/, однак їхня фонематичність є обґрунтованою, оскільки вони виконують основні функції фонем – будівельну (або конститутивну), розпізнавальну (ідентифікаційну) та розрізнявальну (дистинктивну): *розвожу* ‘розвозити’ – *розвожу* ‘розчиняти’.

У пункті 3.2.1. схарактеризовано звукові вияви губних /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/, які в сильній позиції реалізуються як звуки [б] (губно-губний, зімкнено-проривний, дзвінкий, твердий), [п] (губно-губний, зімкнено-проривний, глухий, твердий), [в] (губно-губний, щілинний, дзвінкий, твердий), [м] (губно-губний, напіввідкритий, зімкнено-носовий, дзвінкий, твердий), [ф] (губно-зубний, щілинний, глухий, твердий) і виступають: 1) на початку чи в середині слова перед голосними [и], [е], [ы], [у], [о], [а] (*ал'бум*, *аўтобу'сова ста'ция*, *вым'ір*, *йа'фыри*, *куфер*, *слизга'виц'а*; *вел'кі*, *шта'фетні*, *выл'а'пати*, *тра'фити*; *ал'бо*); 2) на початку чи в середині слова перед сонорними приголосними (*ал'гебра*, *пйон*, *деўйат*); 3) у кінці слова (*бискуп*). Комбінаторними виявами фонем /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/ перед голосним [і], а також [а], [у] (графічно *я*, *ю*) є [б'], [п'], [в'], [м'], [ф']: *з'реб'ін*, *медв'ід*, *дроб'азок*, *ел'зам'ін*, *об'ат'а*, *п'ігулка*, *п'ід*, *рем'ін*, *ри'барство*, *фар'барн'а*, *ц'в'ах*; *б'іл'іц'к'і*; *в'ісем*; *б'іжму'вати*, *зара'б'ати*, *п'ідгар'тати*; *п'іў'перек*.

Позиційним виявом приголосної фонемі /в/ є [ў]: *ў'чера*, *воўк*, *леў*, *казаў*, *к'ричаў*, *ходиў*, *ў'на'шоуму'двори*; *ў'сестри*.

Звуковий ряд фонемі /в/ у позиції на початку слова й у функції приєднання в поповнено звуками [г] (перед дзвінкими приголосними) і [х], [ф] (перед глухими): *з'д'і(о)вец*; *з'воїти*, *з'митис'а*, *з'родилос'а*; *хто'птити*, *х'читити*; *зв'осени*, *з'ночы*; *х'перед*; *ф'чера* / *ф'чора*, *ф'т'ати*; *з'бол'от'і*, *з'дырвах*, *х'полу*, *х'м'і'хыж'і*. Засвідчено, що в цих позиціях носії північнолемківських говірок, найчастіше особи наймолодшого покоління, паралельно використовують літературну норму: *з'митис'а* і *в'митис'а*; *х'ка'нав'і* і *в'ка'нав'і*.

Фонема /й/ (пункт 3.2.7.) реалізується як середньоязиковий щілинний дзвінкий м'який звук [й]: 1) на початку слова перед голосними (*йа'фыри*^е); 2) у середині слова перед голосними (*астр'йаб*, *ба'йусы*; *ф'йіаў'кови*; *мойу*, *т'войу*; *обраб'йати*, *пороз'шма'р'яни*); як комбінаторний вияв – нескладовий звук [і]: 1) у середині слова після голосного перед приголосним (*г'райцар*; *наїве'с'іл'ши*); 2) у кінці слів після голосного (*бес'ід'лівий*, *л'уз'ній*, *р'абы*, *р'асний*).

Серед особливостей досліджуваних говірок виявлено відсутність [й] у слові *і'хати* та похідних *п'риїзд*, *п'риїхати*.

Реалізацію задньоязикових /г/, /к/, /х/ та гортанної /г/ проаналізовано в пункті 3.2.8. У сильній позиції реалізуються як звуки [г] (задньоязиковий, зімкнено-проривний, дзвінкий, твердий), [к] (задньоязиковий, зімкнено-проривний, глухий, твердий), [х] (задньоязиковий, щілинний, глухий, твердий), [г] (фарингальний,

щілинний, дзвінкий, твердий) у таких випадках: 1) перед голосними [и], [е], [ы], [у], [о], [а] (*аген|чина, |тамба, |гыргы, гуфру|ванка, ку|л'агы, мако|вина, танц*); 2) перед більшістю приголосних (*агрест, гл'анц|пан'ір, |графка*); 3) у кінці слів (*грех, |перт'ух, пора|тунок, смак*).

До звукових полів фонем /г/, /к/ належать також комбінаторні алофони відповідних фонем у позиції перед голосними [і] та [е] (графічно *ε*): *г'ерго|н'іа, г'естка, г'іта|зы, |к'ерпц'і, папен|дек'ел', тиг'ер, цу|к'ерок, ш'ваг'ер; анк'е|тови*.

Збереження рефлексу [гв] вдалося записати лише в осіб найстаршого віку в слові *г'в'ізда*, а в інформантів середнього і наймолодшого покоління фіксуємо *з'в'ізда*.

Приймєники *к* (*ік*), *ку* перед наступним дзвінким приголосним і голосними переходять у *г* (*гу*): *йак чорт к сух'ій верб'і; ити г матери*.

Четвертий розділ **“Зміни звуків у процесі мовлення”** містить два підрозділи. У підрозділі 4.1. **“Позиційні звукові зміни”** з'ясовано, що зміни звуків виникають під впливом загальних умов вимови (позиції щодо наголосу в межах системи вокалізму), розташуванням на початку / у кінці слова чи складу, у позиції відкритого / закритого складу (властиве для системи консонантизму). Позиційні зміни консонантів виникають внаслідок **вокалізації**, якої зазнають [в] та [й] залежно від розташування в слові (складі) і стають нескладовими [ў], [ї]. У говірках переселенців послідовно фіксовано такі форми: 1) на початку слова перед приголосним (*ўм'іс|тити, їмо|в'ірно*); 2) у середині слова перед приголосним (*голо|д'їука, заўсе, аутобу|совий*); 3) у кінці слова після голосного (*леў, даў, знаў, казаў, кр|ичаў, ходиў, з|наїти, в'ід:аї*); 4) якщо /в/ є приймєником, що вживається перед словами з початковим приголосним звуком: *ў|на|шому|дворі; ў|сестри*.

У підрозділі 4.2. **“Комбінаторні звукові зміни”** розглянуто причини (процеси акомодатії, асиміляції, дисиміляції) та наслідки їхнього виникнення.

У говірковому мовленні лемків-переселенців послідовно відбуваються асиміляційні процеси приголосних за дзвінкістю / глухістю (одзвінчення глухих: *л'ї|зба, п'я|д:ес'ат, йаг|дуб; |болід|н'а голова, наж|нар'ід; оглушення дзвінких: жи|л'іско, |банскій, наймо|лотий; |поп'іт|хижоў; м'іт, с"л'уп*).

У досліджених північнолемківських говірках зафіксовано епентетичні форми (*по|л'уб'лат, |злов'ат, |зломл'ат, спл'ат, топ'лені, |здравл'а; памн'а|тати, |памн'ат, м'н'ата, м'н'асар, м'н'ахко*). У говірконосіїв виявлено лексеми з відсутністю протези, на противагу наявним протетичним формам у сучасній літературній мові (*л'ор'і'х 'горіх', |уд'ма, уж, ули, у|ли'а; она; |осмії, осем|сто; |узко*). Спорадично зафіксовано паралельні форми: *осем // в'ісем*.

Особливістю говірок переселенців є послідовна наявність протези, нехарактерної для нормативної української мови: *га|варийа, гаме|рицк'ії, |гарфа, |гиндик, г'іе|рогл'іф, г'ін|дїск'ії, г'іс|тори'іа, Г'іш|пан'іа*; пор. також збереження давньої протези *й* у числівнику *йеден* і його похідних: *йедена|дцетеро // йедена|стеро, йеде|настїї, йе|динак, пой|динчїї, йе|динка*.

У північнолемківських переселенських говірках вдалося зафіксувати слова з метатезою, до прикладу: *ку|растра, кон|рива, те|резбиї, ту|тен'шиї, чепе|риц'а*. Як і в літературній українській мові, у говірковому мовленні відбулася метатеза в словах *л'рушл'ак, та|релік*.

ВИСНОВКИ

У дисертації вперше залучено до наукового обігу унікальні експедиційні записи зв'язного мовлення носіїв північнолемківських говірок, зроблені впродовж 20 років. Здійснено опис звукової системи сучасних говірок в умовах переселення на західноукраїнські терени. Взято до уваги вплив іншодіалектного середовища (передусім надністрирянського) та літературної мови на мовлення північнолемківських говірконосців.

1. Комплексного аналізу північнолемківських говірок на всіх мовних рівнях на сьогодні не існує, хоча наукові студії різнопланово репрезентують досліджуваний ареал. Опрацьовані джерела дають підстави для опису лемківського говору в синхронії та діахронії. До вивчення фонологічно-фонетичних динамічних процесів у північнолемківських переселенських говірках залучено найвагоміші мовознавчі студії додепортаційного періоду (І. Верхратський, І. Зілінський, Й. Шемлей) та післядепортаційного періоду (від повоєнного часу і дотепер), серед яких розвідки *українських* дослідників (Д. Бандрівський, С. Панцьо, Г. Ступінська, Н. Лісняк, А. Хуснутдінов та ін.), об'єктом зацікавлення яких є мовлення лемків, переселених здебільшого на західноукраїнські землі, та *польських* науковців (Я. Рігер, М. Лесів, У. Левицька, М. Онишканич-Ковальська), які обстежують населені пункти історичної Лемківщини.

2. Унаслідок депортацій середини ХХ ст. втрачено компактність функціонування лемківського говору. На сьогодні інтенсивно зменшується кількість діалектоносців, які вільно володіють говіркою своїх прабатьків. Однак виявлено і випадки, коли особи різного віку свідомо її опанували, незважаючи на значні асимілятивні процеси, спричинені впливом української літературної мови та “чужого” діалектного середовища.

Діалектоносців умовно можна об'єднати в такі групи: а) у яких досі послідовно збережено говіркові риси (особи найстаршого віку, які оволоділи говіркою ще до або відразу після переселення і мали змогу вільно спілкуватися нею, перебуваючи в новому мовному оточенні, а також особи, які її вивчили свідомо); б) у яких говіркова система розхитується щораз більше (особи середнього і молодшого покоління, які відповідно до здобутої освіти, професійної діяльності, фактичного проживання в місті чи селі чітко розмежовують у певній комунікативній ситуації діалектні особливості та літературний стандарт, здатні перемикаєти код / субкод, унаслідок чого в умовах монолінгвізму звукові риси можуть поступово піддаватися інтерференції); в) які не володіють рідною говіркою (особи різного віку, які ідентифікують себе лемками, але не знають говірки через різні лінгвальні і позалінгвальні чинники (політика “непрестижного” діалекту, ЗМІ, умови навчання чи праці тощо)).

3. Виявлення міри збереження / занепаду диференційних звукових рис у сучасних північнолемківських переселенських говірках стало можливим завдяки зіставленню праць додепортаційного періоду з авторською фонотекою. Це дало змогу простежити в межах різних вікових груп стійкість уживання парокситонічного наголосу, специфічних звуків [ы] та [л], дорсально-палатальної вимови [з'], [ц'], [с'] тощо.

4. Для мовлення ареалу Північної Лемківщини характерні два типи наголошування: західний (наголос на другому складі від кінця слова, т.зв. парокситонеза) і східний (з рухомим наголосом). До аналізу залучено західний тип наголошування, що дав змогу простежити збереження / занепад акцентуаційних форм на передостанньому складі. Щодо походження лемківської парокситонези підтримуємо концепцію Л. Коць-Григорчук, за якою це явище – наслідок українсько-польської співдії.

5. Сучасне обстеження північнолемківських говірок переселенців засвідчує, що система голосних фонем налічує 7 одиниць: /i/, /и/, /e/, /ы/, /o/, /y/, /a/, які в наголошеній позиції реалізуються звуками [a], [o], [y], [e], [и], [ы], [i] і є головними виявами відповідних фонем. У ненаголошеній позиції зафіксовано різні варіанти голосних, за винятком /a/, /y/, які в будь-якій позиції реалізуються у своєму головному вияві.

Система приголосних досліджуваних говірок містить 32 фонemi, 22 з яких тверді: /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/, /д/, /т/, /з/, /с/, /ц/, /џ/, /л/, /н/, /р/, /ж/, /ч/, /ш/, /џ', /т', /к/, /х/, /г' і 10 м'яких: /д', /т', /з', /с', /ц', /џ', /л', /н', /р', /й/. Аналіз звукових полів приголосних фонем структуровано відповідно до їхнього поділу за місцем і способом творення, за рухом язика до твердого піднебіння.

6. Вплив чужого оточення, у якому перебувають лемки-переселенці, поступово спричинює зміни мовного і позамовного характеру, пов'язані з інтеграцією в нові реалії життя. У перші післядепортаційні роки значну роль відіграв і психоемоційний чинник: у підсвідомості діалектоносіїв через дихотомію свій / чужий сформувалося меншшартісне самосприйняття, яке супроводжувалося свідомим ухилянням від послуговування рідною говіркою, тому в лемків другого та третього покоління стало особливо відчутним стирання діалектних фонетичних рис. У зв'язку із щорічним зменшенням типових носіїв-вихідців з історичної Лемківщини, представники четвертого покоління зовсім не мають змоги чути живе мовлення. Відповідно лише свідоме опанування говірок уможливило їхнє функціонування на сучасному етапі буття. Проведене дослідження на основі аналізу мовлення різних вікових груп, які послуговуються рідною говіркою, дає підстави ствердити, що фонолого-фонетичний рівень надалі залишається найбільш стійким до змін.

Застосування запропонованої методики вивчення фонолого-фонетичного рівня північнолемківських говірок переселенців, а також створення унікальної фоно- й текстотеки зумовлює **перспективу** дослідження в такому аспекті всього діалектного простору України.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Гнатюк М. Лемківські говірки у працях І. Зілинського. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Вип. 30. Львів, 2003. С. 107–112.
2. Гнатюк М. Вплив мовного середовища на говіркове мовлення переселених лемків (на матеріалі записів із Львівщини). *Лінгвістичні студії: зб. наук. пр.* Донецьк, 2004. Вип. 12. С. 379–383.

3. Гнатюк М. Лексичні особливості північнолемківських говірок переселенців. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2004. Вип. 34. Ч. II. С. 147–153.

4. Гнатюк М. Лексикографічне опрацювання лемківського говору. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: зб. наук. пр. Ужгород, 2005*. Вип. 8: Збірник пам'яті професора Василя Добоша. С. 47–52.

5. Гнатюк М. Реалізація фонем /ы/ в північнолемківських переселенських говірках. *Лемківський діалект у загальноукраїнському контексті. Studia methodologica* / укл. Панцьо С.Є., Свистун Н.О. Тернопіль, 2009. Вип. 27. С. 66–70.

6. Гнатюк М. Терміни на позначення фонетичних процесів: теоретичний і практичний аспекти (на матеріалі північнолемківських переселенських говірок). *Вісник Національного університету "Львівська політехніка": Серія "Проблеми української термінології"*. Львів, 2012. № 733. С. 166–173.

7. Гнатюк М. Північнолемківські переселенські говірки: асиміляція приголосних за твердістю / м'якістю в контексті граматики С. Смаль-Стоцького й Ф. Гартнера. *Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. Житомир, 2015. Вип. 26. С. 34–39.

8. Гнатюк М. В. Дорсально-палатальний вияв фонем /з'/, /с'/, /ц'/ у північнолемківських переселенських говірках. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Вип. 64. Ч. II. Львів, 2017. С. 215–221.

9. Гнатюк М. Динаміка акцентної системи українських північнолемківських переселенських говірок. *Ukrainistika – minulost, přítomnost a budoucnost III: jazyk (Україністика: минуле, сучасне, майбутнє III: мова)* / ed. Н. Myronova, О. Čmelíková. *Kolektivní monografie věnovaná 20. výročí zahájení výuky ukrajinštiny jako studijního oboru na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně*. Brno, 2015. С. 151–158.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

10. Гнатюк М. Сучасний стан говірки переселених лемків. *Vivat Academia: матеріали I Всеукр. наук. конф. молодих учених-філологів (м. Львів, 25–26 квітня 2001 р.)*. Львів: Видав. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. С. 183–185.

11. Гнатюк М. Повноголосся в північнолемківських переселенських говірках. *У силовому полі мови. Інні Петрівні Ченізі. Серія "Не все сплива рікою часу..."* (м. Київ, 26 травня 2009 р.) / Ін-т укр. мови НАН України. Київ: КММ, 2011. С. 71–75.

12. Гнатюк М. Північнолемківські переселенські говірки: особливості наголошування. *Zbiór raportów naukowych. "Trendy współczesnej nauki"*. (Gdańsk, 29–31. 08. 2013). Gdańsk: Wyd.: Sp. z o.o. "Diamond trading tour", 2013. Część 5. S. 65–68.

13. Hnatyuk M. Prevailing tendencies of North Lemkian resettled dialects in Western Ukraine: phonetic aspect. *Humanities & Social Science: Proceedings of the 4th International Conference of Young Scientists. HNS-2013* (м. Львів, 21–23 листопада 2001 р.). Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House, 2013. Electronic edition on CD-ROM. P. 78–79.

14. Гнатюк М. В. Північнолемківські говірки крізь призму українсько-польських фонетичних студій. *IX Міжнародний конгрес українців. Мовознавство: зб. наук. статей (До 100-річчя Національної академії наук України)* (м. Київ, 25–27 червня 2018 р.) / НАН України, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. Київ, 2018. С. 293–304.

15. Гнатюк М. Кореляція за дзвінкістю/глухістю в північнолемківських говірках. *Мовне й культурне явище в діалектному просторі: тези стендових доп.*

семінару (м. Львів, 26–27 квітня 2007 р.). Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2007. С. 5–6.

16. Гнатюк М. Записи лемківських пісень до практичного заняття № 15 про лемківський (західнокарпатський) говір. *Практичні завдання з української діалектології (для студентів філологічного факультету)* / уклал. Н. М. Глібчук. Львів: ЛДУ, 1998. С. 27–28.

17. Гнатюк М. Записи від представників лемківських говірок (с. Шкляри Сяноцького повіту (тепер РП)). *Говірки південно-західного наріччя української мови*: зб. текстів / упоряд. Н. М. Глібчук. Львів: Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. С. 132–148.

18. Денисюк В., Гнатюк М. Матеріали до бібліографії лемківських говірок. *Діалектологічні студії*. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2008. № 7: Традиції і модерн. С. 301–322 (1,53 д.а.) (*Особистий внесок здобувача: укладання бібліографії дослідження лемківського говору (0,75 д.а.)*).

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

19. Гнатюк М. Реалізація фонем /л/ у північнолемківських переселенських говірках. *Українська історична та діалектна лексика*: зб. наук. пр. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2007. Вип. 5. С. 534–551.

20. Гнатюк М. “Сандгі” в північнолемківських переселенських говірках. *Діалектологічні студії*. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2008. № 7. С. 115–122.

АНОТАЦІЯ

Гнатюк М. В. Північнолемківські говірки переселенців: фонологічно-фонетичні особливості. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова. Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2021.

У дисертації на основі власних записів зв'язного мовлення лемків-переселенців уперше в українському мовознавстві подано системний опис звукової системи сучасних говірок за умов некомпактного переселення на західноукраїнські терени. Враховано вплив іншодіалектного середовища та літературної мови на мовлення північнолемківських говірконосіїв.

На підставі опрацьованого фактичного матеріалу досліджено фонемні опозиції, встановлено дистрибуцію фонем, з'ясовано позиційні і комбінаторні звукові зміни, схарактеризовано специфіку парокситонічного наголосу. Виявлено здатність частини респондентів відповідно до комунікативної ситуації перемикати код (літературна мова) / субкод (діалектне мовлення). Актуалізовано поняття престижу говірок, який безпосередньо впливає із самоідентифікації діалектоносіїв.

Ключові слова: північнолемківські говірки переселенців, фонема, звуковий вияв, дистрибуція фонем, позиційний вияв фонем, комбінаторний вияв фонем, парокситонічний наголос, асиміляція, дисиміляція, епентеза, протеза, престиж говору, код / субкод.

АННОТАЦИЯ

Гнатюк М. В. Северолемковские говоры переселенцев: фонологико-фонетические особенности. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, 2021.

В диссертации на основе собственных записей связной речи лемков-переселенцев впервые в украинском языкознании представлено системное описание звуковой системы современного говора в условиях некомпактного переселения в западноукраинский регион. Учтено влияние инакодialeктной среды и литературного языка на речь носителей северолемковских говоров.

На основании проанализированного фактического материала исследованы фонемные оппозиции, обнаружена дистрибуция фонем, выяснены позиционные и комбинаторные звуковые изменения, описана специфика парокситонического ударения. Обнаружена способность части респондентов в соответствии с коммуникативной ситуацией переключать код (литературный язык) / субкод (дialeктная речь). Представлено понятие престижа говора, который непосредственно исходит из самоидентификации носителей диалекта.

Ключевые слова: северолемковские говоры переселенцев, фонема, звуковое проявление, дистрибуция фонем, позиционное проявление фонемы, комбинаторное проявление фонемы, парокситоническое ударение, ассимиляция, диссимиляция, эпентеза, протеза, престиж говора, код / субкод.

SUMMARY

Hnatyuk M. V. North Lemkian Immigrants' Dialects: Phonological-Phonetic Features. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in Philology, specialty 10.02.01 – Ukrainian language. – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2021.

In thesis, for the first time in Ukrainian linguistics, a systematic description of the sound system of modern dialects under conditions of non-compact migration to the western Ukrainian region is given on the basis of own records of North Lemkian immigrants' coherent speech. The influence of non-dialectal environment and literary language on the speech of North Lemkian speakers is taken into account.

On the basis of the processed factual material the phonemic oppositions are investigated, the distribution of phonemes is revealed, the positional and combinatorial sound changes are clarified, the specificity of paroxitonic stress is characterized.

The urgency of the topic is due to the need for comprehensive fixation and professional processing on a synchronous section of a special Ukrainian dialect (Lemkivskyi) in the dialect space of Ukraine. Accordingly, the most important task for researchers is to find informants, the number of which is decreasing every year. Dialect speakers are conditionally combined into the following three groups: 1) respondents, who still consistently retain speech features; 2) respondents, who have a shaky speech system; 3) respondents, who have lost the ability to use their nativespeech. Representatives of the first group are the oldest persons (born in the first half of the XX century), who mastered

the dialect before or immediately after the resettlement and had the opportunity to use it freely, being in a new language environment. This group also includes individuals who have consciously learned the dialect. The second group includes individuals of the middle (born in the 50–60's) and the youngest (born in the 70–90's) generations. In the third group are situated people of different ages who identify themselves as Lemky, but do not speak due to various linguistic and non-linguistic factors (in Soviet times, the so-called policy of “unprestigious” dialect, media, studying or working conditions, etc.).

The ability of some respondents to switch code (literary language) / subcode (dialectal speech) according to the communicative situation was revealed. The notion of the dialects prestige is introduced, which directly follows from the self-identification of dialect speakers. That is why the functioning of the Lemkian dialect depends on the conscious mastery of dialectal features, popularization of their dialects and identification of themselves as Lemkos – speakers, one of the archaic dialects of Ukrainian language.

Dialect material is collected by the expedition-field method, using the method of direct observation (listening and recording live spoken speech formed during the conversation) with the use of “included observation” (the researcher is transformed into a participant in a speech situation, minimizing certain inconveniences presence of a dialectologist). The analysis of documentary sources is applied: handwritten, printed, and also oral in the form of recordings on a dictaphone.

Thesis summarizes the stages of studying the Lemkian dialect in the linguistic works of the late XIX – early XXI centuries and outlines the state of modern Lemkian settlement in the western Ukrainian area. The specifics of the sound system of the studied migratory dialects is characterized, based on modern theoretical approaches. A map of the surveyed Lemkos settlements has been created. A separate resource for further dialectological elaboration of today North Lemkian dialects will be its own unique library and organized text library, a selection of texts from which is represented in the appendices of the proposed study. A new approach to the interpretation of sound dialectal features of the respondents is formed: the description of phonemes is structured against the background of presenting extensive illustrative material, which is grouped by partial linguistic affiliation. The stability of the use of paroxytonic accent (before resettlement it is a western type of accent), specific sounds [ɥ] and [ɫ], dorsal-palatal pronunciation [ʒ'], [ɲ'], [c'] was observed within different age groups.

Preserved sound features of the analyzed North Lemkianimmigrants' dialects gave grounds to assert that the phonological-phonetic level remains the most resistant to changes. The application of the developed methodology of studying the phonological and phonetic level North Lemkian immigrants' dialects, as well as the creation of a unique phono- and text library determines the possibilities of research in this aspect of the entire dialect space of Ukraine.

Key words: North Lemkian immigrants' dialects, phoneme, sound expression, phoneme distribution, positional phoneme expression, combinatorial phoneme expression, paroxytonic stress, assimilation, dissimilation, epenthesis, prosthesis, prestige speech, code / subcode.

Підписано до друку 31.03.2021 р. Формат 60 × 90 / 16.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 0,9. Друк на різнографі.
Наклад 100 прим. Зам. № 2780.

Друк: ТзОВ «Компанія «Манускрипт»»
вул. Руська, 16, м. Львів, 79008,
тел. / факс: (032) 235-52-20
e-mail: manus.lviv@gmail.com